

A romániai magyarság önismeretének áldozunk, amikor néhány cikkben felvillantjuk a helytörténeti kutatás nagyszerű erőtartalékait. Nemcsak a szakembert szólaltatjuk meg (ebben az esetben ifjabb Kós Károly etnográfus személyében, aki egy Kolozs megyei vásárhely kereskedelmi múltját elveníti fel), hanem a falun, kisvároson élő értelmiségiek pontos helyismeretét, ténybeli tudását is, akár a kalotaszegi Nagykapus, akár a Bánság falu-, illetve kisvárosmonográfiájáról vallanak, akár a Barcaság népművészeti hagyományait, a Székelyföld műemlékeit vagy csak a 400 lelkes Hodgya (Józsa Béla szülőfaluja) személynévhasználatát veszik vizsgálat alá.

Alkalmi válogatásról van szó: szerkesztőségi íróasztalaink fiókjában régóta gyűlnek az ilyen írások az ország minden részéből, bizonyára találnánk kész helytörténeti munkákat is a szakembereknél s vidéken is, és kétségtelen, hogy mai kezdeményezésünk nyomán sokan leülnek majd falun-városon, hogy környezetük múltját, értékeit kibontsák, a nép, a munka íratlan történetét feldolgozzák. Egy bizonyos: bárhol nyúlunk tájaink íratokban, kövekben, emlékezetben rejlő titkaiba, szétválaszthatatlanul tárul eléink e föld lakóinak közös múltja, s ez nemzetiségi önismeretünket mindenkor az egymásraultaltság, az együttélés, a román néppel és más nemzetiségekkel közös érdek humánnumával ruházza fel.

Hazai magyar sajtónkban — a már hamarabb megindult román helytörténeti érdeklődés mintájára — egyre sűrűbb múltunk konkrét feltárása. a múlt törvényszerűségeinek máig való vezetése és korszerű magyarázata. A Vörös Lobogó, a Hargita, a Megyei Tükör és az Új Idő szinte versenyez már a székelység művészetének, néptörténetének falújításában, folyóirataink közül a Falvak Dolgozó Népe és a Művelődés egyre inkább fordul az agrár- és művelődéstörténeti kérdések felé, Kalotaszeget fedezte fel nemrég az Igazság... úgy gondoljuk, itt az ideje, hogy az elszórt törekvések találkozzanak egymással, s a romániai magyarság önismerete egységesen irányított, tervszerű feldolgozást kapjon. Nyelvészeink és irodalmáraink, néprajzos szakembereink és történészeink, építészettörténészeink és társadalomkutatóink „itt és most” foghatnának össze a vidéki értelmiség ezres tömegeivel közös feltáró és alkotó munkára, hasznos ellenszerül minden szkeptikus elidegenedéssel szemben, s a szülőföld szeretetével dúsítva az egészért vallott hitünket, a szocialista köztársasági tudatot.

KORUNK

A páncélcsehi vásár

A népi árucseré sokoldalú témája mindeddig kimaradt néprajzunkból. Múlt századi útleírásokban fölmerül ugyan néha egy-egy romantikus vásárcsoporthely, de a vásárt mint a falusi lakosság életében a közelmúltig gazdasági-társadalmi és kulturális funkciót betöltő ősi intézményt bemutató munkák máig nincsenek.

A vásár néprajzi tanulmányozására, működésére és jelentősége megfigyelésére igen alkalmasak a nagyvárosok vonzókörén kívül eső falucsoportok könnyen áttekinthető vásárai.

A Szamos és Almás határolta, város nélküli terület mintegy 160 falujának lakossága szükségleteinek túlnyomó részét még a múlt században is a közeli falusi vásárokon szerezte be.

E vásárhelyek két egykori országos jelentőségű út mentén alakultak ki: Alparét és Csákiigorbó a désaknai sót Zsibó felé szekerezők, Borsa, Páncélcseh, Vajdaháza, Drág, Hídalmás és Magyaregregy pedig a széki sót Szilágysomlyó felé szállítók a Lóna illetve Borsa völgyén haladó útjában.

E vásáros helyek közül jelentőségben kiemelkedett a vidék középpontjában elhelyezkedő Páncélcseh, melynek messze földön híres baromvására és városi méretű kirakóvására is volt, ahol mintegy 60—100 falu lakossága látta el magát legkülönbébb ipari termékekkel az eladott mezőgazdasági terményei árából. Baromvására az ottani nehéz terepen és gyenge legelőkön is jól beváló környékbeli bivaly tartására alapult, kirakóvásárának alapja pedig a vidék szükségleteit tökéletesen ismerő helybeli iparosság és zöldségkertészkedés, valamint a helybeli szekeresség volt. A vásári forgalomra épült, de ezt egyben elő is mozdította a század vége felé a község 5 boltja, 3 kocsmája, 1 deszkalerakata és 2 nagy malma.

Páncélcseh két országos nagyvásárát, mint a régi vásárokat általában, hagyományos jeles napokon tartják: a nyárkezdő Szent Iván (június 23—24) és Kisasszony napján (szeptember 8—9). A kétnapos nagyvásár első napján baromvásárt, másnapján pedig kirakóvásárt tartottak. 1870-ben még keddi hetivásár-tartás jogot is kap a falu.

BAROMVÁSÁR

A fakorláttal elkerített Baromvásártér a felhajtott állatfajták szerint újabban „bihajpiac“, disznópiac és juhpiac részekre oszlik. A bivalypiac, a bivaly századeleji elterjedésével fokozatosan foglalta el a tér legnagyobb részét. Az állatfelhajtás méretére mutat, hogy például 1940 körül még a hetivásárokon is átlag 500 bivaly, 120 fehérmarha, 200 nagy sertés, 400 malac, valamint koratavasszal több mint 100 bárány, későbbessel pedig 4—5 csoport (40—50) juh került eladásra.

Az 1920—30-ig még tenyésztett régi fehérmarha javát Csernek, Fodorháza, Bodonkút, Kajántó és Esküllő felől hajtották vásárra, a bivalyot pedig kezdetben Medgyes, Segesvár és Brassó vásáraitól hozták a kupecsek. Legtöbb bivaly azonban már több évtizede a környékről került eladásra. Különösen a bő legelőjű Kecskéhátán és Kalocsán tenyésztenek eladásra nagyszámú és szép bivalyot.

Páncélcseh bivalytartásának Kalotaszegen is híre kelt, rendszeresen vásároltak innen jól tejelő bivalytehenet a mérái, bácsi és vistai tejgazdák

és a helybeli, mérai, szucsági, kajántói és bodonkúti kupecsek, kik valamelyest feljavítva, nagy haszonnal adták el a kolozsvári vásáron a mészárosoknak és környékbeli parasztoknak.

A disznófelhajtás túlnyomó részben az Antos, Bujdos, Tálásfalva, Igric és Alparét felé tenyésztett szürkés és éles szőrű régi helyi fajtából, valamint a magyar lakosságú falvakban és Ilonda táján tartott mangalicából került ki. Látható volt még a piacon a fekete, göndörszőrű és szürkehasú bagoner és a Borsa felé tenyésztett báznai fajta is. Antosi és bujdosi disznókupecsek még Nagyilondán, Sósmezőn és Magyarlápóson vásárolt disznót is hajtottak a vásárra, s ami itt el nem fogyott, azon Kolozsvárt adtak túl.

A környék nagy juhvásárai Drágon voltak, Páncélcsehre inkább csak keletre eső falvakból (Köblös, Kecseháta, Völcs, Tök, Alparét, Doboka) hoztak havasi fajta racka-juhot. Ennek vásárlói elsősorban a kolozsvári és gyalui vásárra „gyűjtő“ bodonkúti kupecsek voltak, de előfordult, hogy máramarosiak is „szedtek“ juhot. A helybeli juhkereskedők a Bánffyhunad és Nagyszeben felé vásárolt juhokkal nyerészkedtek Páncélcsehen.

Az igénytelen és olcsó bivaly elterjedése előtt a szűk határu falvakban (például Felsőtök, Igric, Bujdos, Antos, Köblös) még „közepes gazdák“ is tartották a „szegényember tehenét“, a kecskét, mert — mint Köblösön mondják — „négy kecskéje több tejet adott a gazdának, mint a tíz juha“. A kecskét e falvakban egykor szabadon tartották az erdőkön, de a végbevitt pusztításai miatt 1940 óta tilalmazzák erdei és pásztor nélküli legeltetését.

DESKAPIAC, FAMUNKÁK

A páncélcsehi kirakóvásárookra felhozott faárunak a piac keleti és nyugati sarkaiból kiinduló utcákban volt kijelölt helyük. A deszkás szekerek a Keresztúri utca torkolatánál, a deszkalerakattal szemben alkották a deszkapiacot, viszont a Köblösi utcában volt a bútorpiac, a Derzsi utcában pedig különféle faeszközöket árusítottak. 1945 után a deszkásokat is erre a tájra, kisajátított telekre költöztették.

A faáru a szükségleteknek megfelelően évszakonként változott, deszkát, lécet, s hornyolt fenyőzsindelyt főleg ősszel hoztak a Gyalui havasokból hidegszamosi, keceli, bélesi mokányok és páncélcsehi szekeresek. A deszkások közelében volt még két-három völcsi szekér tűzifával és néhány zálhai és csöményi szekér bükkfából hasított drányicával. (A zszindely és drányicafedés 1910 táján váltotta fel a környéken az addigi tűzveszélyes szalmafedést.) Megjelentek itt a Drág, Ördökgút, Csömörlő vagy Dész felől (Bába, Galgó) jövő meszes szekerek is.

A bélesi csebresek szekérrel, a szkerisóraiak pedig lóháton ősszel csebrét, kátyust, tavasszal túrós deberkét, nyáron pedig főleg vízhardó légelyt hoztak. A Gyalui havasok bükkerdő-övezetéből (Gyurkucárol) vékást és kúvedret hoztak a vásárra.

A többféle fából összeállított eketaligák, boronák és szánok a környező vegyeserdős szőtelki, zálhai, csöményi és hagymási mesterektől kerültek a

piacra, mert a helybeli kerekesek csak megrendelésre dolgoztak. 1890 előtt Szótelkén, és Zálhán nagyban készítettek faekét is, de ezt ritkán hozták piacra, inkább „faluzni“ mentek velük (szekérrel), hogy gabonáért árulhassák. A gereblyét és favillát tavaszi heti- és nyári nagyvásárra Zálháról, Csöményről és Magyarlónáról szállították. A gabona- és kendermag rostálásra használt bőrrostát derzsi cigányok árulták.

A zálhai mesterek őszi nagyvásárra és februári hetivásárookra osztovátát, a nyári nagyvásárra pedig tilót is készítettek. A vásárra felhozott tekenő, kenyérbevető lapát, valamint a nádból s kukoricacsutkából készült szövőborda bujdosi, zálhai és csöményi cigányok munkája volt, viszont a tartós somfaborlát már a zarándi Riskulicáról hozták. A rengeteg (fanyél nélküli kötött) cirokseprőt az őszi nagyvásáron a völcsi vincellérek árulták, akár csak a venyigéből font kétfülű nagy kerekkosarat s a méhrajzás idején árult méhkast. A fűzvevőből font kari-, kenyér- és ruháskosár viszont a derzsi cigányoktól származott. Szalmakalapot Simon Bözsi helybeli kalapos hozott piacra. A völcsi magyar vincellérek még játék-madarat és kigyót, cite-rát és hegedűt is, felsőilosvai, bélesi és fogarasi románok pedig furulyát hoztak a vásárra.

A régi nagyvásárokon a Köblösi utcában hosszú sort alkottak a zálhai, hagymási és csöményi mesterek hasítottá bükkfadeszkából összeácsolt gabonásszuszinkok s a kisebb hornyolt díszítésű vörös ruhás szuszinkok. Utóbbiakat vagy 75 éve szorították ki a piacról a dési asztalosok kék alapszínű tulipános ládáai. A század elején aztán a dési és szamosújvári asztalosok már festett padládát, asztalt, széket, padot, ágyat és fogast is hoznak, amelyeket 1930 tájától egyszerű barna páncerezéssel készítettek, fokozatosan kiszorítva a környékbeli parasztházakból is a középkorias faragott és a reneszánszos virágos bútorokat.

A deszkapiac közelében a hid mellett volt a gabonapiac is. Rosszabb termés esetén, ősszel a helybeli szekeresek nagy mennyiségben hoztak vásárra a Szilágyságból és az Alföldről (főleg Szatmár vidékéről) kukoricát, árpát és zabot, amelyet a helybeli és szomszédos gyengehatáru falvak lakói közül többen egyébként is rendszeresen vásároltak. Ősszel még a közönséges hetivásárokon is volt 5—10 szekér gabonával, valamint szótelki, récekeresztúri és kecskeháti szekerek pityókával, amit főleg a vályogos (agyagos) határu, burgonyát alig termelő Vajdaháza, Paptelek, Kalocsa és Csernek lakói vásároltak. A tavaszi hetivásárookra Kidéből rendszeresen hoztak előcsirázattal termelt újkrumplit, amit a páncélcsehi iparosok, kereskedők és falusi értelmiségiek vettek meg.

A PONYVÁN ÁRUSÍTÓK

A piac közepén az 1848-as jobbágyfelszabadulás emlékére állított kereszt körül volt a csupaszigetletartó földről a különféle élelmiszerek, zöldség, cserépedény és más népi készítmények árusítása. Azok a parasztek, akiknek több disznójuk is volt az András-nappal (november 30) kezdődő disznóölésből, mígcsak a téli hideg tartott, sok orjaszalonnát, félszalonnát és fazék-számra disznósírt hoztak a keddi hetivásárookra. A falusi füstöltzalonna mellett kapható volt a szamosújvári örményárusoknál sósszalonna is. Majorság közül rucát és libát a hagymásiak és völcsiek hozták. Az el nem kelt majorságot és tojást aztán déltájt olcsón felvásárolták a helybeli kofák (például a Gulyás-lányok), és fogadott szekérrel vitték a kolozsvári piacra. Juhtúrót, sajtot májustól kezdve hoztak a hetipiacra és a nagyvásárra kör-

nyékbeli juhosgazdák. A románok nagybőjtje idején néha dési kereskedők hordószámra hoztak szamosi heringet.

Nagy ünnepek előtt mák és dió volt kapható a piacon, valamelyik közeli utcában pedig néha 4—5 diósadi szekér is állott nagy boroshordókkal, amelyekből nagyban „mérték“ a bort. Gyakran pálinkát is hoztak a diósadiak. Almát, szilvát, körtét, diót, aszaltszilvát és szilvaizt a kideiek hoztak szekérszámra, de Kalocsáról, Szilvásról is sok került a piacra. A gyümölcsöt véka- és kupaszámra árulták. A páncélcsehi hagymatermelők hagymáért cserébe is vettek szilvaiznek való szilvát; rendszerint 4—5 koszorú hagymát adtak egy véka szilváért.

Mert Páncélcseh a „hagyma hazája“, hol a Rápolti- és Szép-család nő tagjai, majd pedig mások is régóta foglalkoznak nagybani zöldségkertészetel. Terményeik igen kelendőek voltak a csákgorboi, vajdaházi, drági és alparéti vásárokon is, mivel a legtöbb környékbeli faluban csupán kevés káposztát, fokhagymát és petrezselymet termeltek. A helybeli őszi nagyvásáron paradicsomot, paprikát és uborkát (elvetésre), az októberi és novemberi hetivásárokon pedig pityókát, káposztát, karalábét, sárgarépát, cellert, petrezselymet, peszternákot, céklát, retket, tököt és nagy mennyiségű hagymát hoztak piacra. A sokféle zöldség legfőbb vásárlói a falusi értelmiségiek voltak. A páncélcsehi kertészasszonyok állandó cikke volt még a kávédarálón örölt paprika: tavaszi vásárokon sokféle zöldséggal jöttek, pohárral vagy gyűszűvel mérték. Az élelmiszerárusok sorában kínálták falusi asszonyok a tartós faggyuszappant, a fehér („mint a hó“) vajszappant és a lágyabb olajszappant.

A környező falvakból a karácsony előtti hetivásáron néha 50-en is árusítottak sing-számra téliruhának való szürke és fehér ványolt háziposztót. Más juhosgazdák viszont csak gyapjút árultak a piac déli során.

A népi ipar leglátványosabb árucikke volt a cserépedény. A keddi hetivásárokon csak a szomszédos köblösi fazekasok jöttek, a két nagyvásáron viszont ott voltak a tihói, désházi, zilahi és tordai fazekasok is.

A köblösi fazekasok állandó cikke volt a mázas főzőfazék, tál, tányér, csupor és fedő. Az őszi nagyvásáron sok volt a nagy káposztás- és lekvárosfazék, uborkáskanta, pálinkáskorsó és lekvárszűrő, nyári nagyvásáron meg az ebédhordó röstöklő, fülesfazék, zörgőskorsó és kanta. Készítettek egyszerűbb evő- és dízesebb falra való tányért. Az edényeket ecsettel festették, száruval írták, gyűszűvel karikázták (nyomtatták), fehér és fekete festékbe mártották, bogáncsal preckelték, majd összerázták.

A tihói fazekasok fehér csikkokkal mázatlan veres parasztedényeket készítettek: káposztás-, tejoltó- és vajválasztó fazekat, tálát és korsót. A megvásárolt edényeket a vevők úgy tették vízhatlanná és tartósabbá, hogy ott-hon használat előtt bennük zsírt olvasztottak.

A désházi fazekasok elsősorban mázatlan káposztásfazekat és mázas főzőfazekat, tejesedényt, csuprot és három lábú lyuggatott palacsintatányért hoztak a vásárra. A fehérzöld vagy barna borostyánfestékkel alapozott edényeket ecsettel virágozták ki.

A városi fazekasmesterek közül leggyakrabban a tordaiak jöttek szép, fényesmázú és ecsettel kivirágozott főzőedényekkel, tejescsuprokkal, csészékkel, mindenekelőtt pedig kancsókkal és tálakkal. Ezeket a tálakat a magyarok hosszú fogasokra és a falra akasztva tartották, s így a lakás fontos díszei is voltak.

A vásáron a fazekasok közelében álldogált még egy-két drótostót is, hogy a megvásárolt fazekakat mindjárt megdrótozzák, valamint néhány láb-falvi pléhes szlovák is, kik árusító útjuk során a páncélcsehi vásárt is útba ejtették. Főleg bádogedényt, lámpást és tölcsért hoztak. Összel üstöscigányok szilvaifőző üsttel, nyáron pedig a magyarderzsei és felsőcsobánkai cigánykovácsok fogazott élű aratósarlóval, kaszaverő kalapáccsal, fúróval szintén a páncélcsehi vásári árusok között szerepeltek.

VÁSÁRI SÁTOROSOK

A nagyvásárok jellegzetes képéhez tartoztak a sátrak. A páncélcsehiiek a vásár előtti napon nagy érdeklődéssel figyelték a sátrasok megérkezését, kiknek számából a vásár sikerére is következtettek. A parasztvásárlókat elsősorban érdekelték a tímárok, csizmadiák, szücsök és szíjgyártók munkái, valamint a szlovák rőfösök és kolomposok árucikkei.

A piacról a baromvásártér felé menet elsők voltak a tímárok. A páncélcsehi 4 tímár közül „szerre” árult kettő a helybeli és kettő a csáki borgói hetivásárokon, a helybeli nagyvásáron azonban mind jelen voltak és egész talpat (bocskorkészítéshez), féltalpat (csizmatalpaláshoz), fejbőrt (csizmafejeléshez), bocskorszíjat és ostort árultak. A hídalmási tímár is hasonló portékával jelentkezett. A jelenlevő szamosújvári tímár szattyán- és kordovánbőrt, a szíjgyártó pedig hámot, kötőféket, nadrágszíjat és gyűszűt (tűsző) árult. A helybeli szíjgyártók nem mentek ki a vásárba, csak megrendelésre dolgoztak.

A tímárok sátrait követte jobb oldalon 3 helybeli, hídalmási, 1—2 bánffyhunyadi és 1—2 zsigó vagy szamosújvári szücs sátra. A páncélcsehiiek specialitása a viselésre való egyszerű fehér, valamint a festett bőrű himzett mejjrevaló, a fehér és fekete sapka. A hídalmási szücs himzetlen fehér férfi és női parasztsmejjrevalót és sapkát, a szamosújvári cifra női mejjrevalót, kocsokot (bunda), sallangos dohányzacskót (acéllal és pipaszurkálóval is el látva) hozott. Legdíszesebbek voltak a hunyadi szücsök lakkos, gyöngyös és selyemmel telehímzett munkái. E cifra munkákat főleg románok és a kajántói magyar parasztlányok vásárolták.

A 20—40 csizmadiasátor közül a helybelieké és a désieké a szücsök mögött, a kolozsváriaké és szamosújváriaké pedig velük szemközt sorakoztak a Vásár-utcában. E sátrakból a vajdaházi, drági, helybeli román és kajántói magyar parasztlányok a szamosújvári piros kordován csizmát vásárolták, mindjárt rézpatkót is veretve rá cigánykovácsal, az idősebb asszonyok viszont a századforduló táján inkább dési szimpla talpú zsiros csizmát (zsiros bőrből) kerestek a vásárban. A fiatal férfiak régen a szamosújvári sátorból választottak piros bőr bélésű és kifordítható lágyszárú csizmát, a század elejétől kezdve viszont már a kolozsvári sátrakban megjelenő ráncos szárú csizmát vették.

A belső piac északi felén egész „utcát” képeztek a rőfös szlovákok sátrai. Jármos hámú lovak vontatta virágos festésű kék szekereikkel útjukban több vásárt felkeresve jutottak el Páncélcsehre is. A piacon a szekér fölött vonta sátrát, és a szekérből vették elő a portékát. A rőfösök hárászkendőt, fejkendőt, kartont, szövetet, selymet, parkétot, fejtőt, hárászt, pántlikát, házilag készített szlovák csipkét és többféle gyermekjátékot kínáltak hangos szóval asszony és ifjú vásárlóiknak.

A kolompos szlovákok a júniusi nagyvásárra jöttek, egy-egy szekérben

300—400 kolomppal: juhra és lakodalmas ökrökre való kicsi kolomppal és csengővel, valamint marhára és borbécsre való nagykolomppal, haranggal. Gyakran hoztak rezes kolompot és rézből öntött csengőt Nagyvárad felől jövő cigányok is. A júniusi nagyvásárokon a parasztság számára szükséges 100—200 darab kaszát és század elején már többnyire vízszelárúsítók hozták távoli hámorokból, nagyvárosi lerakatokból.

A piaci „kereszt”-től délre ütötték fel sátraikat a bánffyhungyadi és kolozsvári szűrszabók, kiktől a parasztok fehér cifraszűrt vagy pedig fekete szűrt vásároltak. 1920 tájától e szűrszabók helyét már 2—3 kolozsvári szabó foglalta el, akik a magyarok számára fekete vagy kávészínű békót (bekecs), kabátot és nadrágot, a román legények számára pedig himzett elejű mellényt hoztak. A közelben sorakoztak a kolozsvári és szamosújvári posztókereskedők, odébb pedig a dési, kolozsvári és szamosújvári fésűsmesterek, dési kefekötők és szitások sátrai. A szitások kalácslisztnek való selyem fátyolszítát, melyen csak a liszt lángja ment át, kenyérlisztnek való sűrű lószórszítát, málélisztnek való ritka lószórszítát és kakaspattogató drótrostát árultak.

A kaszaárus felé húzódott sátrával a nagyvásárra érkező bosnyák, aki kést, bicskát, ollót, borotvát, cifra fedeles bockort és gyermekszandált árúsított. A rőfös sátrak közelében pedig a közös szekérrel érkező sztematurásnék (vándorkereskedő asszonyok) állították fel sátraikat, amelyekben dési és szamosújvári elszegényedett kisasszonyokkal horgoltatott gyapotszipkéket árultak. A csipkéket főleg román asszonyok vásárolták, hogy az alsólepedő, törülköző, alsószoknya, ingfodor és ingnyak köré varrják.

A belső piacon sok báméskodót vonzottak a különféle olcsó gyári holmit árúsító bazárosok, ékszerészek, szentképesek sátrai. A dési és kolozsvári bazárosok a csillogó pléh- és üveg csecsebecsüket nagyobb áruházak viszsamaradt készleteiből vették át. A 3—4 sátor közt volt hétkrajcáros bazár is, amelynek tulajdonosa harsányan kiabálta, hogy itt „hét az ára” mindennek. A Szamosújvárról és Hídalmásról érkezett zsidó ékszerész olcsó falí és zsebóra mellett jobbára ezüsből készült üveggöves ékszereket árult. A szamosújvári szentképes sátrában az egykori mikolai, hesdái és dengelegi parasztműhelyekből kikerült képek helyett már csak művészi érték nélküli olajnyomatokat, gipsz-szobrocskákat, ón-amuletteket, kereszteteket, olvasókat vásárolhattak a keleti egyház hívei. Már a század végén megjelennek az edényes sátrak is gyári üveg-, fajansz-, bádog- és zománcedényekkel.

A vásári árusok jellegzetes alakja volt a gyalogszerrel érkező szerb utazó, aki a piac valamely forgalmasabb pontján megállva, a nyakában tartott és botjával alátámasztott lapos kosarából nagy hangon kínálta a borotvát, óraláncot, kést, bicskát, dugóhúzókat és sokféle, inkább férfiakkal való apróságot.

VÁSÁRI CSEMEGÉK

A páncélcsehi vásárról sem hiányozhattak az izletes harapnivalót árúsító pecsenyés és pogácsás sátrak. A helybeli kocsmákban csak szeszestalt szolgáltak fel, így e sátrak pótolták a vendéglőt, falatozót és cukrászdát. Míg a pogácsások a piacnak a baromvásártér irányában eső legforgalmasabb sarkán álltak fel, a pecsenyések a hinta körül ácsorgó ifjúság étvágyára alapozva a közeli utcában kerestek helyet.

A 2—9 helybeli s ugyanennyi tordai pecsenyés bő, forró zsírban sült borsos kofapecsenyét készített. A pecsenyét egyes helybeli kofák (példáuk

Nagy Sándorné) külön e célra süített és kettéhasított friss cipóban nyújtotta az embereknek, kik azt a sánc mellé ülve fogyasztották el. A helybeli és a szamosújvári hütyüis kofák rizzsel, vérrel, tüdővel és kevés vagdalt hússal töltött s erősen fűszerezett hurkát árultak. Összetétele miatt a hütyü olcsó volt ugyan, de nem volt jó híre.

A vásáros nép nagy része azonban rendszerint feltarisznyázva jött el hazulról, s ezért itt inkább csak nyalánkságokat keresett. Ilyen volt a lépes-méz, amelyet ősszel cseberszámra hoztak nagyvásárra egyes helybeli és szomszéd falubeli (szentkatolnai, récekeresztúri, völcsi, felsőtői és köblösi) asszonyok; egyenlő kockákra vágva káposztalapin kínálták.

Ugyancsak hagyományos vásári csemege volt a mézespogácsa. Még a 30-as években is látni lehetett a piacon 15—20 pogácsás sátrat. A 4—5 tordai pogácsás felül hasadt, nagy piskóta alakú pogácsát hozott. A tordai pogácsát még helyben fogyasztották el, vagy pedig házastársak vettek egymásnak vásárfiába. Kendilónáról a tetején villával keresztformán megcsikozott négy-szögű barna pogácsát hoztak, a szamosújvári sátrakból a cukros rózsákkal és papírlevelekkel cifrított baba, kosár, madár, huszár és kard formájú mézeskalácsokat a gyermekeknek vették vásárfiába, a szív alakú cifra tükröspogácsát pedig a legények vásárolták szeretőjüknek emlékül. A két helybeli pogácsás (Lengyel Bertalan és Tarka Kati) a szamosújvárihoz hasonló cifra-pogácsák mellett tányér alakú ropogós debrecenit is készített vásárra.

A fiatalsgót erősen vonzó pogácsássátrakban mézespálinkát is mértek, s a „konty alá valót“ szívesen megkóstolták mind az asszonyok, mind a lányok, ha volt ki rendeljen nekik.

VÁSÁROZÁS, LÁTVÁNYOSSÁGOK, SZÓRAKOZÁSOK

A páncelesehi vásárok, amellet, hogy különféle mezőgazdasági és ipari termékek cseréjét biztosították, a környék népe számára a tapasztalatcsere, ismeretszerzés, tájékozódás, látványosságok, szórakozás és ismeretségekötés alkalmi is voltak, s mint ilyenek, fontos társadalmi-kulturális intézmény szerepét is betöltötték. A tapasztalatcsere és ismeretszerzésre jó alkalom volt már a vásár pusztá végigtekintése. A legtöbb ember csak azért is jött a vásárba, hogy itt „megjárja magát“. Így például a férfiak fő terepszemléjüket a baromvásáron tartják, ismerkednek az árakkal, tanulnak az eladó állatokat körülálló más parasztok észrevételeiből.

Aki komolyan akar vásárolni, s megtetszik neki valamelyik állat, például egy bivaly, megkérdi a gazdájától: „Hogy adod?“ — „Ennyi s ennyiért.“ — „Na, ez igen sok“ — mondja a vásárló s aztán megy tovább tájékozódni, majd egy igényének megfelelő eladó bivalynál megismétlődik az előbbi párbeszéd. Ha aztán ismét visszakérül a korábbi bivalyhoz, újra megkérdi az árat: „Hát aztán mennyiért is adod?“ A gazda viszont, felismerve, azt válaszolja, hogy: „Most már ígérj te is valamit.“ Ekkor a vásárló mond egy összeget, s erre megkezdődik a „kemény“ alku: „fogdossák egymás kezeket“, ugyanis bármelyik fél a másik érdekét megközelítő újabb ajánlatánál annak keményen a tenyerébe csap: „Na, várj, még mondjak egy utolsó szót!“ Végül is, egymás tenyerét jól „elpofozva“ kölcsönös kézfogással megállapodnak a végső árban. A vevő akkor ad valamelyes előleget, az eladó pedig szerencsét kíván: „Adjon az Isten szerencsét!“, majd mindketten — az eladó azon a címen, hogy megcsináltatja a marhacédulát (passzust), a vevő pedig, hogy hozza az egész pénzt, eljárnak még a vásárban, hogy lássák, mások hogyan

adták-vették a bivalyt, s ugyanakkor ki-ki meghívja valami jó ismerősét, komáját a fogadóba áldomásra. E tanúk jelenlétében az eladó odaadja a cédulát, a vevő pedig kifizeti neki a teljes összeget, majd pálinka mellett cserélik ki tapasztalataikat az egész vásárról, gazdálkodásról, közös ismerősökről és családi viszonyaikról. A volt bivalyos gazda egy idő után fel is keresi az új gazdát annak falujában, „hogy megnézzé a bihajat“, s még adjon tanácsokat a tartására. E látogatást aztán adott alkalommal viszontlátogatás követi, s az ismeretség sokoldalú kapcsolattá alakulhat.

A legtöbb vásárba jövő ember egyik célja volt a más falubeli rokonokkal való találkozás. A környék falusi lakosságánál gyakori a faluközi házasság (exogámia). Így aztán például a páncélcsehi Rápolyi József, ki egyik lányát Felsőtökre, a másikat meg Fodorházára adta férjhez, minden alkalommal bejelentette otthon: „Na, menyek a vásárba, vajon nem találkozom valami emberekkel, hogy lássam, mit tudnak a leányaimról.“

A férfiak a baromvásár mellett még a deszka- és gabonapiacon, a fazeszközöknél és a bőrső sátraknál tartottak alapos szemlét, az asszonyokat pedig elsősorban az élelmiszerek, zöldségfélék, fazekasok, ruhás s rőfös sátrak érdekelték. Mindkét nembeli fiatalság — a különféle szórakozási alkalmak mellett — legszívesebben a vásári bazárok és pogácsás sátrak körül ödöngött, a román legények itt vettek emlékebe szerelmüknek tükrös pogácsaszívet, szalagot, gyöngyöt, a magyar legények pedig a lány fiókos kasztenére való festett poharat, kis álló tükröt. A férj feleségének köntöst, kendőt, az asszony férjének zsebkendőt, ingrevalót, kisgyermekének pedig mézeskalácsot, játékot vitt haza vásárfiába.

A sátrak és kirakott áru tarkasága mellett a vásárok jellegzetes színét adták az olyanféle vásári alakok, mint a cigányjósno, aki tenyérből vagy kártyából jövendölte meg a lánynak közeli férjhezmenetelét vagy a menyecskeinek a várható gyermekáldást, a papagájos vagy fehéregeres ember, kinek idomított állata nyomtatott cédulát húzat ki homályos értelmű jósallattal. A páncélcsehi és környékbeli vásárok sajátos alakja volt 1920—1940 táján Gavriła, aki mindenkinek hangosan magyarázta, hogy hol s mikor lesznek közelebből vásárok, s mikor már sok hallgatója volt, táncolt egyet, majd sapkáját tartotta, hogy abba pénzt vessenek.

A régi vásárok látványossága volt a cigány medvetáncoltatása, a század vége felé pedig az egyik piaci telken felállított cirkusz, amelynek nagy sátrában a belépők — trombitász mellett — idomított medvék, majmok, erőművészek, kisasszonyok és bohócok mutatványában gyönyörködhetek. A mai mozit pótolta a panorámás bódé, amelyben nagyítóúvegen át szép képeket lehetett látni.

Legnépszerűbb vásári szórakozás volt a hinta. Mivel körülötte gyülekezett a vásár fiatalságának egy része, az is jól szórakozott, akire nem kerülhetett sor a körhintán, amelyen lányok és fiúk vegyesen keringtek nagy sikoltozás-rikoltozás közepette.

VÁSÁRI TÁNCMULATSÁG

A vásár valóságos ünnepszámba ment a környékbeli lakosság számára. A falusi nép időszámításában is szerepelt, mikor valamely eseményről állították, hogy például „őszi vásár előtti napokban“ történt. A vásárosok jobb ruhába öltözve jelentek meg, még a marhát vásárlók vagy ételmezt árulók is, hiszen akarva, nem akarva sok ismerőssel találkoztak, vagy új ismeretsegeket kötöttek. Különösen az ifjúság, köztük is az „eladó“ lányok öltöztek ki

a vásárra. Ez természetes is volt, hiszen a vásár másodnapján tartott kirakó-vásár vége felé az ifjúság falvak és nemek szerint csoportokba verődve, kart karba öltve fel-alásétált és énekszó mellett szemlélgette az előttük és mögöttük járó csoportokat. Különösen dél felé, a vásár oszlásával a piacteret és a közeli utcákat teljesen az ifjúság lepte el, s ott időzött, míg csak elkezdődött a tánc.

A helybeli legények egy csúrt béreltek ki a vásári tánc céljára, és egy cigányprimásból, kontrásból és gordonosból álló bandát fogadtak, kiket aztán a tánc belépti díjából fizettek. A délután kezdődő táncon a hora rumuneste, ungureste, csárdás és polka járta, természetesen átalakított helyi formában. „hogya, mondjuk, egy legény Zsibó felől jött, nem tudta, hogy mikor mit mozgasson” — jellemezte egyik sokat járt páncélcsehi román öregember. A vásári táncon minden lány végig ugyanazzal a legénnyel táncolt, s ha valaki ettől eltért, megbotránkozást keltett. A vásár folyamán s a végén rendezett táncon a különböző falubeli fiúk és lányok közt olyan meleggé fűződhetett a barátság, hogy ezt rendes udvarlás, nemegyszer pedig gyors vagy éppen azonnali egybekelés követte. Ha a lány szüleinek beleegyezése hiányzott (főként, ha a lány vagyonos, a fiú pedig szegény volt), akkor a következő vásár már a szöktetés alkalma lett. Ilyenkor a lány titkon több rend ruhát is vett magára, majd kijátszva szülei figyelmét, rendszerint épp a tánc forgatagából sikerült megszöknie a legény barátai által titkon előkészített gyors lovas-szekéren.

Ha a vásárban megismerkedett és egymást szerető ifjak már előre feltételezték, hogy a szülők jószántukból nem egyeznek bele a házasságba, akkor már a vásárt követő táncból megszöktek. Ilyen esetben pár hétig törvénytelenül éltek együtt, mignem a lány szülei beleegyezésüket adták, kiadták a leány hozományát, és megtarthatták az esküvőt.

Mindezekből következik, hogy a páncélcsehi vásár a környék falusi népének öltözete, ízlése, viselkedési módja, szokásai, tánca és zenéje szempontjából is alakító hatással volt. Így például az ünneplőbe öltözött ifjak falvak szerinti csoportokban való felvonulós éneklése, majd tánca valóságos népi viselet-, dal- és táncbemutató volt, hol egymástól eltanultak egy-egy még ismeretlen formát. „Volt, hogy megláttak a vásáron egy más vidékről való leányt, vagy valami bolondos leány elkezdett valamit, s a többi aztán utánozta” — emlékeznek vissza idősebb asszonyok, és számos példát tudtak mondani rá.

Ha meg akarsz ismerni egy néprajzi tájat, előbb tekintsd meg annak vásárát! — ez lehetne a jelszó, amely az erdőháti Páncélcseh esetében is érvényes.

De a vásár nemcsak „tükrözi”, hanem mindenekelőtt szolgálja a környék sokoldalú gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteit, egyben alakítva is ezeket. Mint az anyagi és szellemi javak cseréjének s a társadalmi kapcsolatoknak hagyományos intézménye fontos szerepet töltött be az egymástól egyébként elszigetelt falvak és különböző eredetű lakosságuk ismereteinek és szokásainak kiegyenlítésében, egymásraultaltságuk, sorsközösségük tudatosításában.

A beszerzés és értékesítés mai szervezett viszonyai közt a falusi vásárok szükségképpen veszítenek gazdasági jelentőségükből, viszont megerősödhetik és új tartalmat nyerhet a vásárok kezdettől fogva jelentős társadalmi-kulturális szerepe.

Ifj. KÓS KAROLY